

Проф. др Драган Јовашевић, ванредни професор
Правни факултет, Универзитет у Нишу
Проф. др Борислав Петровић,
Правни факултет у Сарајеву

УДК: 343.222

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА У САВРЕМЕНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Апстракт

Иако је у савременом кривичном праву прихваћен систем субјективне кривичне одговорности за учињено кривично дело, ипак многи релевантни међународно правни акти као и кривични закони, посебно они донети у последње време, предвиђају одступања, дакле изузетке од овог система. На тај начин се и у кривично право уводи нови облик кривичне одговорности – објективна одговорност или одговорност на бази проузроковања последице. Један од видова ове објективне одговорности је, дуго времена оспоравана, кривична одговорност правних лица. При томе, је потпуно очигледно да правна лица не могу да се јаве као учиниоци свих врста кривичних дела, на њих се не примењују одредбе о урачунљивости и кривици као основима субјективне кривичне одговорности нити да се према њима могу применити све врсте кривичних санкција које уопште познаје кривично законодавство.

Прихватајући кривичну одговорност правних лица за учињена кривична дела, низ земаља у свом новом или новелираном кривичном законодавству, паралелно са владајућим системом субјективне одговорности физичких лица (која се базира на урачунљивости и кривици) инаугурише систем објективне кривичне одговорности. Наравно да сва правна лица не могу бити кривично одговорна за учињено дело, већ се и ту праве изузеци (посебно када се ради о држави и државним органима) али то не искључује кривичну одговорност њихових одговорних лица за проузроковану последицу кривичног дела. Због специфичног карактера правне и пословне способности правних лица у праву уопште, а нарочито у кривичном праву предвиђени су посебни основи те кривичне одговорности који се разликују од одговорности физичког лица (као свесног, мисаоног и вољног бића које својим понашањем – чињењем или нечињењем остварује последицу кривичног дела).

Те специфичне карактеристике кривичне одговорности правних лица се нарочито огледају код покушаја, продуженог кривичног дела

односно саучесништва. Свакако да се највеће специфичности положаја правних лица у кривичном праву јављају у погледу примене кривичних санкција. Стога су савремени кривични закони и одредили посебне врсте кривичних санкција : казне, мере безбедности и условну осуду те меру одузимања имовинске користи која је прибављена кривичним делом те начин, поступак и услове за њихово изрицање. И на крају, ова законска решења могу да буду солидан узор законодавцу у Републици Србији у предстојећој реформи целокупног казненог законодавства у правцу имплементације међународноправних стандарда у области кривичне одговорности правних лица.

Управо у овом раду ће стога бити говора о специфичностима у примени појединих општих института кривичног права када се као учинилац кривичног дела јави правно лице.

Кључне речи: субјект, кривично дело, правно лице, закон, одговорност, казна, мере безбедности, застарелост

1. Уводна разматрања о субјекту кривичног дела

Основни појам кривичног права јесте кривично дело којим се повређују или угрожавају друштвене вредности заштићене кривичним законодавством. Кривичног дела нема без његовог субјекта. У правној теорији се тако разликују две врсте субјеката кривичног дела : активни и пасивни субјект¹.

Активни субјект кривичног дела је лице које својом радњом чињења или нечињења остварује последицу кривичног дела. То је дакле учинилац кривичног дела (извршилац и саучесници). По правилу, свако лице може бити учинилац кривичног дела под условом да је навршило четрнаест година². Али код појединих кривичних дела, закон тражи посебно лично својство, однос или околност лица да би могло бити учинилац дела – *delicta propria* (кривична дела са посебним, специјалним субјектом нпр. службена или војна кривична дела). Из објективног појма кривичног дела произилази да се као учинилац дела (активни субјект) може јавити и неурачунљиво лице, правно лице и малолетник. То значи да се може правити разлика између појмова : учинилац, извршилац и кривац³.

1 Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2006. године, стр.697

2 Нека инострана законодавства познају другачија решења. Тако према члану 20. Шпанског кривичног законика кривац је физичко лице које је навршило 18 година. Лица испод 18 година не подлежу кривичној одговорности. (Н.Ф. Кузњецова, Ф.М. Решетников, Уголовниј кодекс Испаније, Москва, 1998. године, стр.6)

3 Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2002. године, стр.146-151

Тако извршилац кривичног дела може бити свако лице које предузме радњу извршења предвиђену у закону као обележје бића тог дела, а учинилац је поред извршиоца и свако лице које било којом делатношћу доприноси остварењу дела (саучесник), док је кривац учинилац који поседује одређени узраст и кривицу (виност). Поред физичког лица, под одређеним условима се као активни субјект може јавити и правно лице. Активни субјект кривичног дела може остварити свршено или покушано кривично дело. Извршилац може бити лице које само предузима радњу кривичног дела (непосредни извршилац) или може да користи друго лице као средство за извршење дела (посредни извршилац). Најзад, у улози извршиоца се може појавити једно или више лица (саизвршиоци).

Пасивни субјект кривичног дела је лице које је повређено или оштећено кривичним делом, односно жртва кривичног дела. Пасивни субјект нема исти значај у кривичном праву као што је то случај са активним субјектом, већ он налази своју примену код појединих института кривичног права : нужне одбране, крајње нужде, пристанка повређеног, самоповреде итд. Одређивање пасивног субјекта у пракси изазива понекад тешкоће услед тога што се више лица код једног кривичног дела могу појавити као повређена или оштећена лица (пасивни субјект тако могу бити блиски сродници, родитељи или деца). Због тешкоћа око одређивања лица која се могу појавити као пасивни субјекти узима се да су то лица која су носиоци права и интереса који су повређени вршењем кривичног дела, тј. која су титулар добара чија заштита је сврха кривичног дела⁴.

Пасивни субјект може бити свако физичко и правно лице. За постојање пасивног субјективитета није нужно да је физичко лице пословно, па чак ни правно способно. Исто онако као што се у извршењу кривичног дела може појавити више субјеката (саучесници), тако се може појавити и већи број пасивних субјеката (повређених). Сматра се да једно лице не може бити истовремено и активни и пасивни субјект. У извесним случајевима објект кривичног дела и пасивни субјект се стичу у истој личности, нпр. код убиства или телесне повреде.

4 Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002. године, стр.77-81; група аутора, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 1995. године, стр.126-131

2. Правно лице као субјект кривичног дела

Још од периода римског права важило је правило да правна лица нису субјекти кривичног права⁵, али могу бити носиоци грађанске одговорности⁶. Међутим, са развијањем буржоаске привреде, са појавом привредних предузећа и других привредних субјеката јављају се ситуације у којима долази до кршења прописа у области привредног и финансијског пословања од стране таквих субјеката. Све је то наметнуло потребу разматрања питања увођења казнене одговорности правних лица. У давању одговора на питање да ли правно лице може бити активни субјект кривичног дела разликују се три схватања : а) теорија фикције, б) теорија реалности и в) компромисна теорија.

По теорији фикције правно лице је фикција, па не може да изврши кривично дело. Ова теорија се ослања на принцип римског права : *societas delinquere non potest*. Као разлози за ово схватање наводе се : 1) кривично дело се врши телесним покретом или пропуштањем телесног покрета, што може да учини само човек, 2) правно лице не поседује свест и вољу и не може да има психички однос, па ни да буде криво и 3) казна примењена према правном лицу не би била лична јер би погодила све чланове правног лица, па и оне који нису били сагласни са извршењем делатности због које се она изриче.

По теорији реалности правно лице је органско, реално биће, а не фикција. Оно има представнике који доносе одлуке и органе који извршавају такве одлуке. Воља представника је заправо воља правног лица. Према томе, оно има способност за психички однос, што значи да може бити криво. Што се тиче неправичности казне, тј. да она није лична, представници ове теорије наводе да казна није сасвим лична ни код физичких лица, јер нужно погађа и чланове породице учиниоца кривичног дела, који такође нису криви за извршење кривичног дела. По овој теорији би правна лица требало да буду субјекти кривичног права по истом основу по коме су субјект у грађанском праву. Овој теорији се замера да тежи ка објективизацији кривичне одговорности.

Најзад, по теорији компромиса, која је дошла до изражаја после Другог светског рата, правном лицу треба изузетно да се призна својство

5 У теорији има мишљења да је ово правило ипак у римском праву важило само као изузетак (З. Стојановић, Одговорност правног лица за привредне преступе, Правна мисао, Сарајево, број 3-4/1990. године, стр.90

6 М. Врховшек, Одговорност правних лица за привредне преступе или кривична одговорност правних лица, Правни зборник, Подгорица, број 1-2/1996. године, стр.99-107

субјекта кривичног дела. Ова теорија није одредила ни критеријуме, ни поједине случајеве када би се правно лице могло сматрати субјектом кривичног дела, већ је то препустила судској пракси и законодавству⁷. То питање се у последње време практично поставило у међународном кривичном праву, у вези са кажњавањем злочиначких организација, које су вршиле масовне злочине широм Европе током Другог светског рата, али и у интерном кривичном праву у вези са кажњавањем домаћих квислиншких организација и других правних лица која су сарађивала са окупатором. Статутом Међународног војног суда у Нирнбергу дато је овлашћење овом суду да извесне организације прогласи злочиначким, што је и дошло до изражаја у Нирнбершкој пресуди из октобра 1946. године⁸.

3. Развој идеје о успостављању кривичне одговорности правних лица

Кривично право СФР Југославије је непосредно после рата предвиђало кажњавање правних лица (члан 10. Закона о кривичним делима против народа и државе, члан 11. Закона о недопуштеној трговини, недопуштеној шпекулацији и привредној саботажи и члан 14. Закона о врстама казни). Општи део Кривичног закона из 1947. године предвиђао је могућност да правно лице може изузетно бити субјект кривичног дела, тј. у случајевима када је у закону изричито одређена њихова одговорност. Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Кривични закон СФРЈ из 1976. године и најновији Кривични законик Републике Србије из 2005. године прихватајући субјективну кривичну одговорност, искључују одговорност правних лица за кривична дела (али постоји њихова одговорност за друге врсте јавноправних деликата – привредне преступе и прекршаје).

Но, у кривичном праву 20. века су дуго времена присутне тенденције у правцу успостављања кривичне одговорности правних лица. Тако је на Првом и Другом конгресу међународног удружења за кривично право који су одржани 1926. и 1929. године прихваћено схватање да правна лица представљају друштвене снаге које могу да буду опасне за вршење кривичних дела и других недозвољених дела којима се наносе или се могу нанети огромне штете правима и интересима других. На Седмом конгресу овог удружења 1937. године донета је чак и резолуција која је предвиђала одговорност правних лица за кривична дела у случајевима који су одређени законом.

7 М. Радовановић, Кривично право, Општи део, Београд, 1975. године, стр. 19-193 ; Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, Кривично право СФРЈ, Општи део, Београд, 1978. године, стр. 136-137

8 В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Београд, 2003. године, стр. 15-19

Крајем 20. века су интензивирани напори међународе заједнице да се успостави кривична одговорност правних лица. Тако је Савет Европе 1988.године донео препоруку П – 88/18 којом је свим земљама чланицама ове регионалне организације препоручено да у своја национална законодавства уведу систем кажњавања предузећа која имају статус правних лица за преступе учињене у свом пословању. Међународни конгрес за кривично право који је 1994. године одржан у Рио де Жанеиру препоручио је такође националним законодавствима да пропишу кривичну одговорност не само руководећих лица, већ и самих институција – правних лица – предузећа и других јавних лица, додуше само у области еколошке деликвенције.

Савет Европе је 1998. године усвојио Конвенцију о заштити животне средине путем кривичног права⁹ која инаугурише одговорност правних лица за кривична дела којима се повређује или угрожава животна средина под условом да је одговорно лице учинило кривично дело у име и за рачун тог правног лица.

Кривичноправна конвенција о корупцији Савета Европе из 1999. године такође прописује кривичну одговорност правних лица за кривична дела корупције. Од ове одговорности су изузете држава и друга јавна тела која врше државну власт као и међународне организације. Овом је конвенцијом државама чланицама ове регионалне међународне организације наметнута обавеза да у свом националном законодавству утврде систем кривичне одговорности и кажњивости правних лица за корупцијска кривична дела, посебно дела активног подмићивања, трговину утицајем и прање новца које учини одговорно лице које има водећу улогу у саставу правног лица, поступајући самостално или у саставу тог правног лица. У основи овако конципиране кривичне одговорности правних лица, конвенција полази од одговорности одговорног физичког лица које има право (овлашћење) да заступа правно лице или да има власт над процесом доношења одлука у том правном лицу или да има власт у вршењу надзора у оквиру правног лица као и да је кривично дело учињено у корист правног лица.

Кривичну одговорност правних лица у области привредног (посебног финансијског) криминалитета, предвиђа и Други протокол уз Конвенцију за заштиту финансијских интереса Европске уније из 1997. године.

9 Д. Јовашевић, Заштита животне средине, Београд, 2005. године, стр.26-27

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Конвенција УН против транснационалног организованог криминала усвојена у Палерму 2000. године изричито прописује кривичну, грађанску и административну одговорност правних лица за учињена кривична дела у оквиру организованог транснационалног криминала. На сличан начин кривичну одговорност правног лица прописује и Конвенција о сајбер криминалу усвојена у Будимпешти 2001. године за кривична дела повреде тајности и доступности компјутерских података и система, компјутерска кривична дела као и кривична дела повреде ауторских и сродних права и сл.

У последње време је у више националних законодавстава изричито предвиђена кривична одговорност и кажњивост правних лица. Тако Кривични законик Краљевине Холандије из 1976. године¹⁰ уводи општу кривичну одговорност за правна лица за кривична дела која могу извршити с обзиром на своје карактеристике и обележја. У Краљевини Шведској је новелом Кривичног законика из 1986. године предвиђено изрицање новчане казне за кривична дела која изврше правна лица¹¹. Фински кривични законик из 1996. године¹² у првом поглављу под називом : "Простор примене кривичног права Финске", у другом одељку изричито одређује корпоративну кривичну одговорност – кривичну одговорност правних лица за кривична дела само у случајевима и на начин који је предвиђен законом.

Француски кривични законик из 1992.године у низу својих одредби (чл.121-2; 131-12-49) предвиђа на специфичан начин утврђивање кривичне одговорности и систем казни за правна лица као учиниоце кривичних дела¹³. Према овом законском решењу сва правна лица изузев државе су кривично одговорна у случајевима који су предвиђени законом или другим прописом ако су испуњена два услова : 1) да је кривично дело учињено за њихов рачун и 2) да је кривично дело учинио њихов орган или представник. На исти начин је утврђена и кривична одговорност територијалних јединица и њихових органа за кривична дела која су учињена од стране њихових службеника у вршењу службених активности. Кривична одговорност правних лица не искључује при томе истовремену

10 A. Huss, Die Strafbarkeit der juristischer Personen, Z St W, No. 1/1978. p.248 ; Види : L. Rayer, S. Wadsworth, The Dutch Penal Code, Colorado, 1997. године

11 Information Bulletin on Legal Activities, Council of Europe, 27.July 1988. pp. 41-42 ; Види : The Swedish Penal Code, National Council for Crime Prevention, Stockholm, 1990. године

12 Finnish Penal Code (General Part) Source Finnish Ministry of Justice No. 626/1996, Helsinki, 1996. године

13 M. Vauzelle, Nouveau Code penal du 22.Juillet 1992., Mode d emploi, Paris, 1993. године, p.

и паралелну одговорност физичких лица за учињено кривично дело када се јаве у улози извршиоца или саучесника у истом кривичном делу. Чланом 54. Закона о изменама Кривичног законика Француске 2004-204 од 9. марта 2004. године који је ступио на снагу 31. децембра 2005. године правно лице одговара за свако кривично дело предвиђено француским кривичним законодавством што значи да је укинута начело специјалне кривичне одговорности "le principe de specialite" правног лица¹⁴.

И Кривични законик Републике Словеније са изменама и допунама до 1999.године у члану 33. предвиђа на специфичан начин кривичну одговорност правних лица која је конкретно разрађена посебним законом¹⁵. Тај је закон под називом Закон о одговорности правних лица за кажњива дела коначно донет 2004. године¹⁶. Босна и Херцеговина новим кривичним законодавством¹⁷ из 2003. и 2004. године уводи систем кривичне одговорности и кажњивости правних лица за кривична дела. У исто време и Република Хрватска доноси посебан Закон о одговорности правних лица за казнена дела¹⁸ којим одређује претпоставке кажњивости, систем кривичноправних санкција и кривични поступак за правна лица као учиниоце кривичних дела¹⁹.

На исти начин кривичну одговорност правних лица познаје и Кривични законик Републике Македоније у члану 28а. (после новеле из 2004. године) при чему се ради о посебној, "специјалној" одговорности правних лица само за законом таксативно набројана кривична дела²⁰. Швајцарски кривични законик је после новеле из 2003. године такође прихватио концепцију одговорности правних лица за кривична дела²¹. И коначно, Република Црна Гора после доношења Кривичног законика из

14 P. Poncela, Droit de la peine, Themis, Paris, 2005. godine, p.25-37 ; R.Bernardini, Droit penal general, Manuel, Paris, 2003. godine

15 Б. Пенко, К. Стролиг, Казенски законик Републике Словеније, з уводними појаснили, Љубљана, 1999. године, стр. 85 ; Љ. Бавцон, А. Шелих, Казенско право, Сплошниј дел, Љубљана, 2003. године, стр. 372 ; А. Шелих, Д. Корошец, Материјално казенско право – Сплошниј дел, Јудикатура словенских содишч, Љубљана, 2000. године

16 Урадни лист Републике Словеније број 98/2004 од 9. септембра 2004. године

17 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. године, стр. 256-259

18 Народне новине Републике Хрватске број 151/2003 од 24. септембра 2003. године, Закон је ступио на снагу после шест месеци од дана објављивања.

19 Више : П. Новоселец, Темељне претпоставке за одговорност правних особа за кажњива дејања, Правник, Љубљана, број 6-8/2001. године, стр.6-8 ; П. Новоселец, Опћи дио Казненог права, Загреб, 2004. године, стр.455.

20 В. Камбовски, Казнено право, Општ дел, Скопље, 2005. године, стр.363

21 Schweizerisches strafrecht, Bern, 2004. godine

децембра 2003. године²² у члану 31. изричито предвиђа одговорност правних лица за кривична дела без ближег одређења у чему се она састоји с тим што је остављено споредном закону да одреди основе те кажњивости и систем кривичних санкција²³.

Иначе, данас је у казненом праву низа европских земаља готово опште прихваћено да правна лица могу бити извршиоци посебне врсте кажњивих дела – привредних преступа и прекршаја, посебно у области привредног и финансијског пословања односно фискалних давања (нпр. у Немачкој у члану 30. Кривичног законика је предвиђено да се правном лицу може изрећи прекршајна казна – новчана казна, ако његови органи или са њима изједначена лица учине кривично дело или прекршај који представља кршење дужности правних лица или је тим кривичним делом правно лице стекло или могло стећи противправну имовинску корист)²⁴.

4. Основне карактеристике кривичне одговорности правних лица у упоредном праву

Различита су решења о кривичној одговорности и кажњавању правних лица прихваћена у упоредном кривичном законодавству.

1) Тако ново кривично законодавство Босне и Херцеговине²⁵ предвиђа изричито кривичну одговорност за правна лица чиме им се признаје својство активног субјекта кривичног дела. Тако је у чл. 122-144. Кривичног закона Босне и Херцеговине (КЗ БИХ)²⁶, чл. 126-148. Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине (КЗ ФБИХ)²⁷, чл. 126-148. Кривичног закона Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине (КЗ БД БИХ)²⁸ и чл. 125-146. Кривичног закона Републике Српске (КЗ РС)²⁹ предвиђена одговорност свих домаћих и страних правних лица изузев :

22 Службени лист Републике Црне Горе број 70/2003 од 21. децембра 2003. године

23 Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, Коментар Кривичног законика Републике Црне Горе, Цетиње, 2004. године, стр. 105-106

24 Н. Blei, Strafrecht, Allgemeiner Teil, 18. Auflage, Munchen, 1983. godine

25 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. стр. 223-229

26 Службени гласник Босне и Херцеговине, Сарајево, број 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004 и 61/2004

27 Службене новине Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево, број : 36/2003, 37/2003, 21/2004 и 69/2004

28 Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, Брчко, број : 10/2003 и 45/2004

29 Службени гласник Републике Српске, Бања Лука, број : 49/2003 и 108/2004

Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске, Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, кантона, града, општине и месне заједнице за учињено кривично дело.

Као правно лице које подлеже кривичној одговорности у смислу чл. 1. ст. 10. КЗ БИХ сматра се : сваки организациони облик привредног друштва и сви облици повезивања привредних друштава, установе, институције за вршење кредитних и других банкарских послова, за обезбеђење имовине и лица као и друге финансијске институције, фонд, политичке организације и удружења грађана и други облици удруживања који могу да стичу средства и да их користе на исти начин као и свака друга институција или орган који остварује и користи средства и којем је законом признато својство правног лица. Као привредно друштво у смислу чл. 1. ст.11. КЗ БИХ сматрају се корпорација, предузеће, удружење, фирма, друштво (ортаклуб) и сваки организациони облик регистрован за обављање привредне делатности. На сличан начин појам и облике правних лица дефинишу и чл. 2. ст.11. и 12. КЗ ФБИХ, чл.11. и 12. КЗ БД БИХ и чл. 147. ст.7. и 8. КЗ РС.

Овим је законским решењима предвиђена кривична одговорност : 1) домаћег и 2) страног правног лица за кривично дело учињено на територији Босне и Херцеговине, а које је непосредни учинилац учинио у име, за рачун или у корист тог правног лица. Домаће правно лице такође одговара за кривично дело учињено изван Босне и Херцеговине, а које је предузето против стране државе, страних држављана или страних правних лица. Страно правно лице одговара под следећим условима : 1) ако има седиште на територији Босне и Херцеговине или 2) у њој обавља своју делатност чак и ако је дело учињено изван Босне и Харцеговине, а против Босне и Херцеговине или њених држављана или домаћих правних лица.

Правно лице је кривично одговорно за кривично дело које је учинило физичко лице у име, за рачун или у корист правног лица под следећим условима : 1) када смисао учињеног кривичног дела произилази из закључка, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица, 2) када су руководећи или надзорни органи правног лица утицали на учиниоца дела или су му омогућили да учини кривично дело, 3) када правно лице располаже с противправно оствареном имовинском користи или користи предмете настале кривичним делом или 4) када су руководећи или надзорни органи правног лица пропустили дужни надзор над законитошћу рада радника.

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

За учињено кривично дело правно лице одговара чак и у случају када непосредни учинилац није кривично одговоран за учињено дело. С друге стране, одговорност правног лица не искључује кривичну одговорност физичких односно одговорних лица за учињено кривично дело. То значи да кривична одговорност непосредног учиниоца није од утицаја на постојање и степен одговорности правног лица. Дакле, правно лице одговара самостално за учињено кривично дело. Када у правном лицу нема других физичких лица осим непосредног учиниоца дела или других органа који су могли усмеравати или надзирати учиниоца, онда правно лице одговара за учињено кривично дело само у границама одговорности непосредног учиниоца. Тада се одговорност правног и физичког лица подударају. За дело учињено из нехата, правно лице кривично одговара, али се може блаже казнити.

И коначно, правно лице у стечају такође је кривично одговорно за кривично дело без обзира да ли је дело учињено пре почетка стечајног поступка или у међувремену, али се у том случају таквом правном лицу не може изрећи казна, већ само мера безбедности одузимања предмета или мера одузимања имовинске користи прибављене кривичним длеом. Када је до престанка правног лица дошло пре правоснажног окончања кривичног поступка у коме је утврђена његова кривична одговорност, тада се казне и друге кривичне санкције изричу правном лицу које је његов правни следбеник под условом да су руководећи или надзорни органи пре престанка правног лица знали за учињено кривично дело³⁰.

2) И неки други инострани кривични закони изричито искључују кривичну одговорност државе односно јавних органа, органа државне власти. Тако Француски кривични законик у члану 121-2 искључује одговорност државе за кривична дела која су учињена од стране њених органа или представника. Према овом законском решењу сва правна лица изузев државе су кривично одговорна у случајевима који су предвиђени законом или другим прописом ако су испуњена два услова : 1) да је кривично дело учињено за њихов рачин и 2) да је кривично дело учинио њихов орган или представник. На исти начин је утврђена и кривична одговорност територијалних јединица и њихових органа за кривична дела која су учињена од стране њихових службеника у вршењу службених активности. Чланом 54. Закона о изменама Кривичног законика Француске 2004-204 од 9 .марта 2004. године који је ступио на снагу 31. децембра 2005. године правно лице одговара за свако кривично дело

30 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, оп.цит. стр.218-220

предвиђено француским кривичним законодавством што значи да је укинута начело специјалне кривичне одговорности " le principe de specialite " правног лица³¹.

3) Закон о одговорности правних лица за кривична дела Републике Словеније у члану 2. искључује одговорност Републике и органа локалне самоуправе за кривична дела. Сва остала домаћа или страна правна лица која учине кривично дело на територији Републике Словеније односно у иностранству под условом да имају седиште или пак обављају делатност на територији Републике Словеније ако је дело учињено на штету државе Словеније или њених физичких или правних лица (члан 3. овог закона).

4) Закон о одговорности правних лица за казнена дела Републике Хрватске одређује да ће се правно лице казнити за кривично дело које учини одговорно лице у том правном лицу ако се њиме повређује нека дужност правног лица или је њиме правно лице стекло или је требало да стекне противправну имовинску корист за себе или другог (члан 3. став 1. овог закона). Но, у члану 6. овог закона се искључује одговорност државе, док јединице локалне и подручне (регионалне) самоуправе одговарају само за кривична дела која нису учињена у извршавању јавне власти.

5) Закон о кривичној одговорности корпорација Републике Аустрије³² који је 1. јануара 2006. године ступио на снагу на специфичан начин одређује кривичну одговорност правних лица. Према овом законском решењу³³ свака форма правног лица (корпорације) је кривично одговорна за учињено дело укључујући у смислу члана 1. став 2. и 3. овог закона и државу односно територијалну аутономију (осим када предузимају радње у оквиру власти) те црква и друге верске организације (осим у вршењу верских послова). Но, ова је кривична одговорност успостављена само за таксативно наведена кривична дела : а) фалсификовање и прање новца, б) проузроковање банкротства, в) недопуштена трговина и г) нехатно убиство и нехатно nanoшење телесне повреде.

Тако постављена кривична одговорност правних лица се заснива на својству лица : 1) које доноси одлуке, 2) које репрезентује, представља правно лице и 3) које врши унутрашњу контролу и надзор у правном лицу

31 P. Poncela, Droit de la peine, Themis, Paris, 2005. godine, p.25-37 ; R. Bernardini, Droit penal general, Manuel, Paris, 2003. godine

32 Bundesgesetz uber die Verantwortlichkeit von Verbänden für Straftaten – VbVG, Bundesgesetzblatt I 2005/151

33 K. Schmoller, Criminal Responsibility of Corporations – A new Regulation in Austria, Зборник радова, Функционисање правног система Републике Србије, Ниш, 2006. године, стр. 179-196

односно на други начин остварује главни утицај у њему. Заправо правно лице је одговорно у два случаја : 1) када одговорно лице које доноси одлуке у правном лицу учини неко од наведених кривичних дела са умишљајем или из нехата и 2) када је кривично дело учињено у корист правног лица или је пак вршење кривичних дела било у функцији предузетничке делатности таквог правног лица.

На сличан начин су утврђене претпоставке за кривичну одговорност правних лица сходно решењима из закона о одговорности правних лица за казнена дела Републике Хрватске (чл. 3. и 4.) и Републике Словеније (чл. 4-6.). Према овим законским решењима правно лице се кажњава за кривично дело предвиђено кривичним или неким другим законом, које учини његово одговорно лице којим се повређује нека дужност правног лица или је њиме правно лице остварило или требало да оствари противправну имовиску корист за себе или другог. А као одговорно лице се сматра физичко лице које води послове правног лица или му је поверено обављање послова из подручја деловања правног лица. За извршено кривично дело правно лице је одговорно и у случају када непосредни учинилац није кривично одговоран (услед недостатка урачунљивости или кривице). Одговорност правног лица постоји чак и када се налази у стечају без обзира да ли је кривично дело учињено пре почетка стечајног поступка или у међувремену .

5. Посебни облици одговорности правног лица

Будући да правно лице непосредно својом делатношћу не остварује последицу кривичног дела у односу на коју поступа са свешћу или вољом, то је потребно при разматрању кривичне одговорности правног лица указати и на посебене, специфичне облике ове одговорности. То су : 1) одговорност за покушај, 2) одговорност за продужено кривично дело и 3) одговорност за саучеништво.

1) Одговорност за покушај - правно лице под напред наведеним условима одговора за свршено кривично дело, дакле дело којим је проузрокована последица. Но, законом је изричито предвиђена и одговорност правног лица за покушано дело. Покушај или недовршено кривично дело постоји када је извршење кривичног дела започето са умишљајем, али није довршено (у Босни и Херцеговини - чл. 26. КЗ БИХ, чл. 28. КЗ ФБИХ, чл. 28. КЗ БД БИХ и чл. 20. КЗ РС односно чл. 8. Закона о одговорности правних лица за казнена дела Словеније). То је дакле умишљајно започето извршење кривичног дела које није довело до

наступања свих законских обележја кривичног дела³⁴. Код покушаја учинилац, пошто је донео одлуку и евентуално извршио припремне радње, прелази на остваривање радње извршења. Али и поред предузимања радње не долази до наступања последице те се не остварује биће кривичног дела у потпуности, већ само делимично.

Кривични закони Босне и Херцеговине односно Закон о одговорности правних лица за кажњива дела Словеније изричито одређују кривичну одговорност правног лица за покушај кривичног дела. Он постоји у смислу чл. 127. КЗ БИХ, чл. 131. КЗ ФБИХ, чл. 131. КЗ БД БИХ и чл. 130. КЗ РС ако је учинилац планирано кривично дело започео (предузимањем радње извршења), а законом је прописано кажњавање и за покушај таквог кривичног дела. У том случају се правно лице кажњава казном која је у закону прописана за довршено кривично дело, али се може и блаже казнити.

2) Одговорност за продужено кривично дело - продужено кривично дело постоји када једно лице са више радњи изврши више истих или истородних кривичних дела у одређеном временском периоду тако да се сва надовезују једно на друго и чине једно јединствено кривично дело³⁵. Мали број савремених кривичних законодавастава предвиђају продужено кривично дело : Кривични законик Италије у члану 81., Кривични законик Бугарске у члану 26³⁶, Кривични законик Македоније у члану 45³⁷ или Кривични законик Хрватске у члану 61.³⁸

Продужено кривично дело као конструкција на бази привидног реалног стицаја у смислу чл. 54. КЗ БИХ, чл. 55. КЗ ФБИХ и чл. 55. КЗ БД БИХ (овај институт не познаје Кривични закон Републике Српске) постоји када једно лице са умишљајем учини више истих или истоврсних кривичних дела која с обзиром на начин извршења, њихову временску повезаност и друге стварне околности које их повезују чине јединствену целину.

34 Д. Јаковљевић, Покушај као стадијум извршења кривичног дела, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/1995. стр.132 .На сличан начин говори и Тома Живановић када свршено и покушано дело одређује као две појамно највише опште врсте кривичних дела (Т. Живановић, Основни проблеми кривичног права, Београд, 1930. стр.99)

35 Д. Јовашевић, Продужено кривично дело у теорији и пракси, Гласник АК Војводине, Нови Сад, број 12/1996. стр. 494-507

36 R. Marino, Codice penale, Simone, Napoli, 1987. godine ; И. Ненов, Наказателно право, Обшћа част, Норма, Софија, 1992., стр.415

37 Службен весник на Република Македонија, Скопље, број 37/1996

38 Ф. Бачић, Коментар Казненог законика Републике Хрватске, Загреб, 2005. стр.173

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У чл. 128. КЗ БИХ, чл. 132. КЗ ФБИХ, чл. 132. КЗ БД БИХ и чл. 131. КЗ РС предвиђена је одговорност правног лица за продужено кривично дело. За овај облик одговорности правног лица за привидни реални стицај потребно је да је код правног лица присутан исти основ одговорности када је извршено више истоврсних и временски повезаних кривичних дела од стране више учинилаца. Тада правно лице одговара као да је учињено једно кривично дело³⁹.

3) Одговорност за саучесништво - саучесништво постоји када у проузроковању последице кривичног дела учествује више лица⁴⁰. То је не само посебан облик извршења кривичног дела, већ и посебан облик криминалитета тзв. колективни криминалитет који је знатно опаснији за друштво од солитарног криминалитета. Та здруженост воља већег броја лица у заједничком остварењу кривичног дела, даје овом делу посебан вид тежине и опасности. Због посебног значаја саучесништво представља посебан институт који се регулише одредбама општег дела кривичних закона (чл. 29-32. КЗ БИХ, чл. 31-34. КЗ ФБИХ, чл. 31-34. КЗ БД БИХ и чл. 23-27. КЗ РС)⁴¹.

Кривично законодавство у Босни и Херцеговини на посебан начин одређује саучесништво правних лица у извршењу кривичног дела у члану 129. КЗ БИХ, члану 133. КЗ ФБИХ, члану 133. КЗ БД БИХ и члану 132. КЗ РС. За постојање саучесништва правних лица потребно је да два или више правних лица саучествују у извршењу кривичног дела. У том случају свако од њих је одговорно за дело које је учинилац учинио у име, за рачун или у корист правног лица. Тада наиме, свако правно лице одговара за

39 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, *op.cit.* 2005. стр.190-193

40 И многи инострани кривични законици на сличан начин одређују појам и карактеристике саучесништва. Тако Кривични законик Украјине у чл. 19. саучесништво дефинише као намерно заједничко учествовање два или више лица у извршењу кривичног дела . (М.И. Коржанскиј, Популарниј коментар криминолног кодексу, Наукова думка, Киев, 1997.године); Кривични законик Аустрије у чл. 12. каже да кривично дело може извршити не само непосредни извршилац већ и свако ко другог наведе да га изврши или који допринесе његовом извршењу. (Е. Foregger, Е. Serini, Strafgesetzbuch StGB, 9.Auflage, Wien, 1989. godine) ; Кривични законик Шпаније у чл. 29. дефинише појам саучесника. Тако се као саучесници сматрају лица која учествују у извршењу кривичног дела и лица која предузимају делатности које претходе извршењу кривичног дела и на тај начин учествују у остварењу кривичног дела (Н.Ф. Кузњецова,Ф.М. Решетников, Уголовниј кодекс Испани, Зерцало, Норма, Москва,1998.године)

41 Д. Атанацковић, Саучесништво у кривичном делу, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 1-2/1995. стр.5-69; М. Томић, Облици судјеловања у извршењу казног дјела, Зборник радова Правног факултета у Мостару, Мостар, 2002. стр.85-98

учињено кривично дело и кажњава се прописаном казном у закону као да је оно једино одговорно за то дело. На сличан начин институт саучесништва где више правних лица учествују у извршењу једног или више кривичних дела познаје и Закон о одговорности правних лица за кажњива дела Републике Словеније у чл. 9. и 10.

6. Систем кривичних санкција за правна лица

Кривичне санкције су законом одређене мере друштвеног реаговања против учиниоца кривичног дела које примењују државни органи у циљу заштите друштва, односно најзначајнијих друштвених добара и вредности од свих облика и видова криминалитета. Оне се јављају као принудне мере које примењује држава према учиниоцу кривичног дела и представљају његову реакцију због извршења кривичног дела којим се наноси штета друштву. Таква реакција има за циљ да спречи учиниоца да убудуће настави са вршењем кривичних дела као и да утиче на друге потенцијалне учиниоце да се уздржавају од вршења таквих аката⁴². То значи да је кривична санкција принудна мера за заштиту друштва од криминалитета, коју изриче суд учиниоцу кривичног дела, у поступку и под условима и на начин који су одређени законом, а која се састоји у одузимању или ограничавању слободе и права или упозорењу учиниоцу да ће му слобода или права бити одузети или ограничени ако поново изврши кривично дело.

Савремено кривично право познаје различите врсте кривичних санкција које се могу изрећи правном лицу као учиниоцу кривичног дела.

6.1. Казне за правна лица

1) У Босни и Херцеговини се правном лицу у смислу чл. 131-134. КЗ БИХ, чл. 135-138. КЗ ФБИХ, чл. 135-138. КЗ БД БИХ и чл. 134-137. КЗ РС за учињена кривична дела могу изрећи следеће казне : 1) новчана казна у износу од 5.000 до 5.000.000 КМ (конвертибилних марака). Но, у случају да је кривичним делом правног лица другоме проузрокована имовинска штета или пак прибављена противправна имовинска корист, највећа мера изречене новчане казне може износити двоструки износ причињене штете односно прибављене користи, 2) казна одузимања (конфискација) имовине – која се може изрећи за кривично дело за које је прописана казна затвора од пет година или тежа казна. У том случају се правном лицу може

42 Љ. Бавцон, Дружбена функција казенских санкциј, Правник, Љубљана, број 9/1961.године,стр. 253-262

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

одузети најмање половина имовине или већи део имовине или целокупна имовина. Ако је пак отворен стечајни поступак као последица изречене казне одузимања имовине, тада се повериоци из стечаја могу намирити из овако одузете стечајен масе и 3) казна престанка правног лица – може се изрећи ако је делатност правног лица у целости или у претежној мери коришћена за вршење кривичних дела. Уз овако изречену казну престанка правног лица, суд предлаже надлежном суду да отвори поступак ликвидације правног лица. Уз ову казну суд може правном лицу да изрекне и казну одузимања имовине из које се могу такође исплатити и повериоци .

Према члану 135. КЗ БИХ, члану 139. КЗ ФБИХ, члану 139. КЗ БД БИХ и члану 138. КЗ РС приликом одмеравања казне правном лицу као учиниоцу кривичног дела, поред свих олакшавајућих и отежавајућих околности, суд је дужан да узме у обзир и економску моћ (активу и пасиву) правног лица као и да се придржава граница изричито постављених у закону. При изрицању новачне казне за кривична дела за која се уз новчану казну изриче и казна одузимања имовине, закон је ограничио суд тако да новчану казну може да изрекне највише до половине имовине правног лица.

У члану 144. КЗ БИХ, члану 148. КЗ ФБИХ и члану 148. КЗ БД БИХ закон је изричито прописао ограничења за суд приликом одмеравања казне правном лицу за учињено кривично дело . Тако за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године, правно лице може бити кажњено новчаном казном у износу до 850.000 КМ или до десетоструког износа штете проузроковане или имовинске користи прибављене кривичним делом. Но, суд је овлашћен да уместо новачне казне у овом случају изрекне и меру престанка правног лица. Ако је пак закон за одређено кривично дело прописао казну затвора преко три године, суд је везан тако да правном лицу може изрећи новчану казну најмање 2.500.000 КМ или до двадесетоструког износа штете проузроковане или имовинске користи прибављене кривичним делом. И коначно, за кривична дела за која је у закону прописана казна затвора од пет година или тежа казна, суд може правном лицу уместо новчане казне да изрекне казну одузимања имовине.

Кривични закони у члану 130. ст.2. КЗ БИХ, члану 134. ст.2. КЗ ФБИХ, члану 134. ст.2. КЗ БД БИХ и члану 133. ст.2. КЗ РС предвиђају посебан основ за ослобођење од казне правном лицу као учиниоцу кривичног дела под условом да је руководећи или надзорни орган по учињеном кривичном делу одлучио да врати противправно остварену

имовинску кориост или да отклони проузроковане штетне последице или пак саопшти податке о основаности одговорности других правних лица.

2) Закон о одговорности правних лица за кажњива дела Републике Хрватске у чл.8-12. предвиђа следеће казне које судско веће може да изрекне правном лицу као учиниоцу кривичног дела : 1) новчану казну у износу од 5.000 до 5.000.000 куна при чему закон поставља ограничења у погледу изрицања ове казне зависно од прописане казне затвора за учињено дело и 2) укидање правног лица у случају када је оно и основано ради вршења кривичних дела или је своје деловање претежно искористило за вршење кривичних дела.

3) И Закон о одговорности правних лица за кажњива дела Републике Словеније у чл. 12-15. предвиђа следеће казне за правна лица : 1) новачну казну у износу од 500.000 до 150.000.000 толара, 2) одузимање овлашћења у целости или делимично за обављање делатности и 3) престанак правног лица када је његова делатносту целости или претежно управљена на вршење кривичних дела.

б. 2. Условно кажњавање правног лица

1) Поред казни, кривично право Босне и Херцеговине предвиђа могућност изрицања услове осуде правном лицу за учињено кривично дело. Условно осуда⁴³ је самостална кривична санкција коју суд изриче учиниоцу кривичног дела којом приликом утврђује казну и истовремено одређује да се она неће извршити ако осуђени за време које суд одреди, а које не може бити краће од једне ни дуже од пет година (време проверавања или време кушње) не учини ново кривично дело (члан 59. КЗ БИХ, члан 62. КЗ ФБИХ, члан 62. КЗ БД БИХ и члан 46. КЗ РС)⁴⁴. При одлучивању да ли ће изрећи условну осуду, суд води рачуна о сврси условне осуде, а посебно узима у обзир следеће околности : личност учиниоца дела, његов ранији живот, његово понашање после учињеног кривичног дела, степен кривичне одговорности и друге околности под којима је дело учињено.

Кривични закони у Босни и Херцеговини предвиђају могућност изрицања условне осуде и правном лицу као учиниоцу кривичног дела. Тако према члану 136. КЗ БИХ, члану 140. КЗ ФБИХ, члану 140. КЗ БД

43 Т. Васиљевић, Условно осуда, Београд, 1935. стр. 53-64

44 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, оп.цит. стр. 333-341

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БИХ и члану 139. КЗ РС суд може правном лицу уместо новчане казне да изрекне условну осуду ако је утврђена ова казна у висини до 1.500.000 КМ с тим што се одређује да се она неће извршити под условом да правно лице у време проверавања које траје од једне до пет година не учини ново кривично дело.

2) У Републици Словенији према чл. 17. закона суд уместо утврђене новчане казне до 50.000.000 толара правном лицу може да изрекне условну осуду са роком прокушавања од једне до пет година.

3) У Републици Хрватској се правном лицу као учиниоцу кривичног дела у смислу члана 13. Закона о одговорности правних особа за казнена дјела може изрећи и условна осуда уместо утврђене новчане казне ако у року од једне до три године не учини ново кривично дело под условима : а) ако се ради о кривичном делу за које је рописана казна затвора до три године, б) ако је суд учиниоцу утврдио новчану казну до 50.000 куна.

б. 3. Примена мера безбедности према правном лицу

Мере безбедности су врста кривичних санкција које се могу изрећи учиниоцу кривичног дела ако су за то у конкретном случају испуњени законом услови за њену примену. При томе суд може изрећи једну или више мера ако су испуњени услови који су прописани законом. Изрицање мера безбедности је факултативно. Наиме, и кад се стекну законски услови, суд није дужан да изрекне ову меру. На сличан начин се мере безбедности могу изрећи и правном лицу као учиниоцу кривичног дела.

1) Кривични закони у Босни и Херцеговини предвиђају три мере безбедности за правно лице као учиниоца кривичног дела (чл. 137-139. КЗ БИХ, чл. 141-143. КЗ ФБИХ, чл. 141-143. КЗ БД БИХ и чл. 140-142. КЗ РС). То су :

а) одузимање предмета (које се изриче са истом садржином и под истим условима као и физичком лицу),

б) објављивање пресуде и

в) забрана обављања одређене привредне делатности.

2) Закон о одговорности правних лица за кажњива дела Републике Хрватске у чл. 14-21. прописује следеће врсте мера безбедности :

а) забрану обављања одређених делатности или послова у трајању од једне до три године ако би даље обављање таквих делатности било опасно за живот или здравље или сигурност људи и имовине или за

привреду или ако је правно лице већ било кажњавано за исто или истоврсно дело ,

б) забрану стицања одређених дозвола, овлашћења, концесија или субвенција која издају државни органи или јединице локалне или регионалне самоуправе на време од једне до три године ако би то могло подстицајно да делује на извршење новог кривичног дела,

в) забрану пословања с корисницама државног и локалног буџета ако постоји опасност да би такво пословањем могло подстицајно да делује на извршење кривичног дела у трајању од једне до три године и

г) одузимање предмета који су употребљени или намењени као средство за извршење кривичног дела или који су настали извршењем кривичног дела када постоји опасност да ће бити поново употребљени за извршење кривичног дела или када се у циљу заштите опште безбедности или из моралних разлога одузимање чини апсолутно неопходно, а налазе се у власништву учиниоца (члан 74. КЗ БИХ, члан 78. КЗ ФБИХ, члан 78. КЗ БД БИХ и члан 62. КЗ РС).

3) Закон о одговорности правних лица за казнена дела Републике Словеније у чл. 18-20. предвиђа две мере безбедности. То су :

а) јавно обављивање пресуде ако је корисно да се јавност упозна у целости или делимично са истом како би се отклонила опасност за живот или здравље људи, сигурност промета или привредне интересе и

б) забрану правном лицу да обавља пословну делатност – производњу одређених производа, послове промета робе и услуга или друге привредне делатности за време од шест месеци до пет година под условом да је учињеним кривичним делом проузрокована опасност за живот или здравље људи или је наступила штета за привредно или финансијско пословање других правних лица или привреду у целини или ако је правно лице у последњих две године већ кажњено за слично кажњиво дело.

Као најчешће и најпримењивије мере безбедности које савремено кривично право прописује за правна лица као учиниоце кривичних дела сматрају се :

1) јавно објављивање пресуде је мера безбедности која се изриче правном лицу када би било корисно да јавност сазна за осуду, особито ако би то објављивање било од користи да се отклони опасност за живот или здравље људи или да се обезбеди безбедност саобраћаја или каква корист

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

привреди. Приликом одлучивања о изрицању ове мере суд полази од значаја кривичног дела и потребе јавности да сазна за осуду правног лица при чему одлучује на који ће се начин и којим средством објавити донета пресуда : у штампи, радију, телевизији или у више наведених средстава јавног информсања као и да ли да се објави образложење донете пресуде у целости или изводу узимајући при томе у обзир да се начином објављивања омогући обавештеност свих лица у чијем је интересу и донета мера,

2) забрана обављања одређене привредне делатности је мера безбедности којом се правном лицу може забранити производња одређених производа или обављање одређених послова или забранити бављење одређеним пословима промета робе или другим привредним послом при чему у донетој пресуди суд мора тачно да одреди на које се привредне послове или делатности односи изречена мера. Ради се управо о оној врсти делатности коју је правно лице злоупотребило ради вршења кривичног дела. При изрицању мере, суд одређује и време њеног трајања које почиње да тече од дана правоснажности судске одлуке којом је мера изречена,

3) одузимање предмета се као мера безбедности састоји у одузимању предмета који су употребљени или намењени као средство за извршење кривичног дела или који су настали извршењем кривичног дела када постоји опасност да ће бити поново употребљени за извршење кривичног дела или када је то потребно у циљу заштите опште безбедности или из моралних разлога.

6. 4. Одузимање имовинске користи

Одузимање имовинске користи⁴⁵ је посебна кривичноправна мера која се састоји у одузимању од учиниоца кривичног дела новца, предмета од вредности и сваке друге имовинске користи која је прибављена кривичним делом (члан 111. КЗ БИХ, члан 115. КЗ ФБИХ, члан 115. КЗ БД БИХ и члан 95. КЗ РС односно члан 20. Закона о одговорности правних лица за кажњива дела Републике Хрватске). Ова се мера у неким кривичним законима⁴⁶ и данас јавља као мера безбедности односно као

45 Има мишљења да историјски гледано ова мера води порекло од одузимања предмета (Г. Марјановић, Македонско кривично право, оп.цит. стр. 375)

46 Као самостална кривично правна мера она је предвиђена у чл. 95-98. Казенског законика Републике Словеније, чл.82. Казненог закона Републике Хрватске, чл. 97-100. Кривичног законика Републике Македоније, док је као посебна врста казне под називом "заплена" у чл. 20. односно под називом "неосновано богаћење" у чл. 21. предвиђена у Кривичном законнику Аустрије, а Кривични законик Немачке у делу под називом "Правне последице

споредна казна⁴⁷. Овде се не ради о примени кривичне санкције, већ о примени правног принципа - о реституцији или успостављању ранијег правног и фактичког стања⁴⁸ који истовремено делује и као психолошка принуда⁴⁹ на учиниоца да прибављање користи не може да буде мотив за предузимање криминалне делатности. У основи примене ове мере је принцип "nullum commodum capere potest de sua propria iniuria" – нико не може да има користи од сопственог злодела⁵⁰.

Имовинска корист се одузима судском одлуком којом је утврђено постојање кривичног дела, па се тада истом одлуком одузимају новац, предмети од вредности и свака друга имовинска корист која је прибављена извршењем тог дела. Суд такође може одузети ову корист у одвојеном поступку уколико постоји оправдан разлог да се верује да је она прибављена кривичним делом, а власник или држалац (уживалац) није у могућности да пружи доказе да је корист прибављена законито. Уколико фактичко одузимање те користи није могуће, нпр. због тога што је предмет уништен, изгубљен или продат непознатом лицу, тада ће се учинилац обавезати на исплату новчаног износа који је сразмеран прибављеној имовинској користи, односно вредности предмета.

Имовинска корист прибављена кривичним делом може се одузети и од лица на које је пренесена без накнаде или уз накнаду која не одговара стварној вредности ако су та лица знала или су могла знати да је имовинска корист прибављена кривичним делом. Када је корист која је прибављена кривичним делом сједињена са имовином која је иначе стечена на законит начин, и таква имовина може бити предмет одузимања, али само у мери која не прелази процењену вредност имовинске користи која је иначе прибављена кривичним делом. На исти начин и у истој мери се одузимају приход и друге користи које накнадно произађу из имовинске користи која је прибављена кривичним делом или из имовине у коју је имовинска корист уложена (претворена) или из имовине с којом је таква корист сједињена.

Забрана стицања имовинске користи вршењем кривичних дела односи се и на правна лица. Незаконито и противправно стечена

кривичног дела" поред кривичних санкција говори у чл.73-76а. о одузимању имовинске користи и одузимању предмета.

47 Види : М. Кокољ, Ђ. Лазин, Имовинске санкције и мере у југословенском кривичном праву, Београд, 1986. године

48 Љ. Бавцон, А. Шелих, Казенско право, Сплошни дел, Љубљана, 1978. године, стр.334

49 Ф. Бачић, Кривично право, Опћи дио, Загреб, 1986.године, стр.493

50 Ђ. Лазин, Правна природа мере одузимања имовинске користи и њен практични значај, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 1-3/1986. године, стр. 108-115

имовинска корист подлеже одузимању и онда када је она прибављена за другог. Нису ретки случајеви да се инкриминисаним радњама појединаца који врше одговорне функције или имају посебна овлашћења у предузећу, установи или другој организацији оствари имовинска корист за то правно лице. Зато је у члану 140. КЗ БИХ, члану 144. КЗ ФБИХ, члану 144. КЗ БД БИХ и члану 143. КЗ РС односно у члану 20. Закона о одговорности правних особа за казнена дјела предвиђено одузимање имовинске користи која је прибављена кривичним делом од правног лица под следећим условима : 1) да је извршеним кривичним делом прибављена противправна имовинска корист, 2) да је такву корист прибавило правно лице и 3) да је кривично дело извршило физичко лице у име, за рачун или у корист правног лица.

7. Закључна разматрања

Прихватајући кривичну одговорност правних лица за учињена кривична дела, низ савремених држава у свом новом или новелираном кривичном законодавству, паралелно са владајућим системом субјективне одговорности физичких лица (која се базира на урачунљивости и кривици) инаугурише систем објективне кривичне одговорности. Наравно да сва правна лица не могу бити кривично одговорна за учињено дело, већ се и ту праве изузеци (посебно када се ради о држави и државним органима), али то не искључује кривичну одговорност њихових одговорних лица за проузроковану последицу кривичног дела. Због специфичног карактера правне и пословне способности правних лица у праву уопште, а нарочито у кривичном праву предвиђени су посебни основи те кривичне одговорности који се разликују од одговорности физичког лица (као свесног, мисаоног и вољног бића које својим понашањем – чињењем или нечињењем остварује последицу кривичног дела).

Те специфичне карактеристике кривичне одговорности правних лица се нарочито огледају код покушаја, продуженог кривичног дела односно саучесништва. Свакако да се највеће специфичности код положаја правних лица у кривичном праву јављају у погледу примене кривичних санкција. Стога су кривични закони и одредили посебне врсте кривичних санкција : казне, мере безбедности и условну осуду те меру одузимања имовинске користи која је прибављена кривичним делом те начин, поступак и услове за њихово изрицање.

И на крају, ова законска решења могу да буду солидан узор законодавцу у Републици Србији у предстојећој реформи целокупног казног законодавства у правцу имплементације међународноправних стандарда у области кривичне одговорности правних лица.

Prof. Dragan Jovašević, LL.D.,
Associate Professor, Faculty of law, University of Niš
Prof. Borislav Petrović, LL.D.
Associate Professor, Faculty of Law, University of Sarajevo

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL PERSONS IN THE CONTEMPORARY CRIMINAL LAW

Summary

Even though the contemporary criminal law recognizes the system of subjective (individual) criminal liability for a perpetrated criminal act, many relevant international law acts and criminal legislations (particularly those enacted in the last period) still envisage some aberration, i.e. exclusions. Accordingly, a new form of criminal liability has been introduced into criminal law: the objective liability or liability on the grounds of causation. One of the forms of objective liability is the criminal liability of legal persons, which has been disputed and challenged for a long time. Apparently, legal persons may not appear as perpetrators of all types of criminal offences; therefore, they are not subject to the legal provisions on the mental capacity and culpability (which are the basic elements of subjective criminal liability), nor are they subject to all kinds of criminal sanctions generally recognized in criminal legislation.

By recognizing the criminal liability of legal persons for the perpetrated criminal acts, a number of counties have installed the system of objective criminal liability into their new or innovated criminal legislations, in conjunction with the predominant system of subjective liability of natural persons. As legal persons certainly cannot be held individually liable for a criminal offence, there are exemptions (pertaining particularly to the state and the bodies of authority); this, however, does not absolve the individuals in positions of authority of their criminal liability for causing the effect of a criminal act. Considering the specific character of legal and business capacity of legal persons in law, the criminal law has envisaged specific grounds for establishing their criminal liability which are quite different from the liability of natural person (perceived as a conscious, free, and thinking human being, whose conduct - commission or omission to act - produces the effect of a criminal act.

ИЗГРАДЊА ПРАВНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

These specific characteristics of criminal liability of legal persons are primarily reflected in the attempt of a criminal offence, the prolonged criminal offence, or accompliceship. Certainly, the most specific characteristics of the position of legal persons in criminal law pertain to the use of criminal sanctions. It is for this reason that contemporary criminal legislations have prescribed special kinds of criminal sanctions (such as: penalty, security measures, and probation, as well as the measure of depriving the offender of the property benefit gained by the commission of the criminal offence), including the manner, proceedings and conditions for awarding these sanctions. Finally, these legal solutions may serve as a good example for the legislator in the Republic of Serbia in the forthcoming reform of the entire penal legislation in the direction of the implementation of the international law standards in the field of criminal liability of legal persons.

In this paper, the authors deal with the specific application of some general institutes of criminal law in cases when the perpetrator of the criminal offence is a legal person.

Key words: subject (individual), criminal act, legal person, substantive law, criminal liability, penalty, security measures, statute of limitations